

## Az angolok Indiában.\*

Irta: Horváth József.

- Első közlemény. -

Ahová csak eljutott a híre, mindenütt úgy élt India a népek képzeletében, mint valami meseország, ahol a teremtés kimeríthetetlen erői pazar bőséggel ontják a földi javakat és a természet gazdag ünnepi pompáját sohasem váltja fel a nélkülözés és a szegénység szürke hétköznapja. Akik ott jártak, nem győzték megszécsényíteni mondani-valóikat, szabadjára engedték a képzelet játékos kedvét és a valóság rajzát a keleti mese színvarázslataival ékesítették.

De nemcsak a mese szárnyai vitték el India hírért mindenüvé, ahol az emberi érdeklődés a hazai határokon túlra is kimerészkedett, hanem kézzelfogható dolgok is, eddig ismeretlen, de valami különös gazdagságról és bőségről tanuskodó értékek, amelyek mindenütt bámulatba ejtették a természet sokkal szerényebb munkájához szokott idegeneket. India dús növényvilága, fűszerei, színpompás, változatos és félelmetes állatvilága a természet démoni erőiről tanuskodott. A gazdagok Indiából hozatott szövetekkel, drágakövekkel és nemes művű ékszerekkel díszítették fel magukat és gazdag és szegény elképzelésében egyaránt a jólét szimbolumává lett ez az áldott föld.

Akiket pedig a tenger és a Himalája égis meredő kődrapériája elválasztott ettől az ígértföldtől, sóvár szemekkel keresték a befurakodás lehetőségeit. Indiának mindig védekeznie kellett, mert a határokon kívül szegény és mindenre elszánt népek ólálkodtak és nehéz életküzdésben érlelődtek és edződtek hódító harcok nagy megpróbáltatásaira. Az afgán hegyláncok átjárói a történetírás által rögzített legrégebb idők óta a mongol betörésekig sok hadsereget láttak délfelé vonulni és Pándzsáb és Hindosztán földje sokat regélhetne a vértengerről, amely évezredek harci lármájában elborította.

Ezek az egymásután becsapódó néphullámok lassanként a félsziget déli részeibe sodorják a bensülötteket. A hullámverés elsímulására azonban nem-igen marad idő, mert Ázsia törhetetlen vitálitása újabb néptömegeket termel és indít el Dél ragyogó csodái felé. A tegnapi győztesek holnap maguk is legyőzöttekké váltak és jaj volt azoknak, akik a sors kerekéi alá kerültek. A nagy hindu hősi eposzok arról tanuskodnak, hogy a népek harcos tülekedése szinte állandó formája lett a hindu életnek. Jól szervezett és szívós embercsoportok könnyen igazhadtak le tunya népeket, de a fajok dacos élniakarása ott is túlélte a történelem viharait. Csak olyankor ült el a belső erők harcának zaja,

\* Felolvasás az EME nagyenyedi vándorgyűlésén, 1931. aug. 29-én.

mikor valami fölényes újabb külső erő megjelenése rémületbe merevítette a küzdőket és az ijedt tömegek sorsfalai közt magához ragadhatta a hatalmat.

Kelet e csodájának híre korán eljutott Európába is. A kereskedelmi kapcsolatok útvonalain és a Földközi-tenger kikötőiben exotikus idegenek jelentek meg és Ázsia kincses kamrájából, a titokzatos Indiából bőven ömlött az árú nyugat felé. A történelem éleire vezető úton csak most elinduló fiatal Európa méltányolni tudta India gazdagságát. Nagy Sándor titáni vállalkozása az India utáni vágyakozás első történelmi megnyilatkozása. E vágyakozás ezután is folyton kísértett és később is döntő szerepe lett az európai népek expanzív törekvéseiben. Mikor az arab, majd később a török birodalom a két kontinens közé beékelte magát és az üzleti élet útvonalai járhatatlanokká váltak, Európára hárult az a feladat, hogy új utakat keressen India felé. A portugálok Afrika partjain tapogatóznak végig és a Fok-Föld megkerülésével kerülnek el oda. Kolumbusz rövidebb utakat keres és a tudomány adataiban bízva kibátorkodik az Óceán végtelenségébe. Mindannyiukat India „fata morgánája” csalogatja; ez ad erőt a felfedezés fáradalmainak és szenvedéseinek elviselésére. Az angolok csak később indultak el és a spanyol és portugál teljesítmények fénye homályba borítja első megmozdulásaikat. Nem urai, de üldözöttjei a világtengereknek; mutatkoznik sem szabad a tengeri forgalom nagy vonalain, hanem csak ritkán járt ösvényeken kénytelenek keresni az óceánok hullámrengetegekben. A spanyol fölény elől az Atlanti-Óceán északi vizeire menekülnek vissza és még ott sincsenek biztonságban, mert a tengerek csendőrei, a gyorsjáratú spanyol naszádok ide is követik őket. A tengerek szegénylegénye maradt Anglia mindaddig, míg a spanyolokkal való nagy leszámolás ideje el nem érkezett. A „nagy armada” elpusztítása az angol történelem egyik legfontosabb fegyverténye; a legveszedelmesebb ellenfél pusztulását jelenti, mely az angol erőket eleddig távol tartotta a nagyszabású világpolitikai jövő felé vezető utaktól. Most már Anglia is ráléphetett ezekre az utakra és sietnie kellett, mert a riválisok már jól előrehaladtak. Páratlan szívóságának köszönheti, hogy mégis mindenüvé elérkezhetett, ahol idegen értékek felett megkezdődött az európai népek versengése. Így jutott el Indiába is, kezdetben szerény tervekkel, szerény hatalmi eszközökkel, inkább szemfüles kalmárként, semmint a hódításra kirendelt merev katona zordonságával.

Indiában ezalatt tovább folyt a belső erők tülekedése. Nem is szűnt meg ez a harc, míg egy újabb ázsiai erő, a mongolság, megjelenése csendet nem parancsolt. Ez a kiválóan harcias nép Európának is sok keserűséget okozott és még az odaszakadt testvérnépet, a magyarságot, is tönkrevverte a Muhi-pusztai nagy csatában. Százötven esztendő múlva már Indiába törnek be, 1526-ban, a mohácsi vész évében pedig India legkomolyabb politikai tényezőjét, a Delhi-i szultánságot, győzik le a Panipat-i csatában. *Bábár kán* aztán végigszánguld Hindosztán vértől ázott síkságain és megalapítja az első rövid életű mongol uralmat. Fiának, *Humáinnak*, menekülnie kell, de az unoka, *Akbár*,

útból megszerzi az értékes örökséget és komolyan hozzálát a birodalom megerősítéséhez. Az ő nevéhez fűződik az Európában is hamar ismertté váló nagymogul birodalom megteremtése, mert ő az, aki az Indus és Ganges vidékein fegyverrel és diplomáciai furfanggal megtör minden komoly ellenállást. A Narbodatól északra eső területek meghajolnak ereje előtt, és ami attól délre van, minden pillanatban várhatja e félelmes lovashordák támadásait. Akbár neve rövidesen ismeretessé lett mindenütt, mert valóban uralkodásra termett és a vallási és hatalmi érdekek által apró részekre bontott India átlagos politikai szintjéből messze kimagaslott. Fia, *Aurángzeb* (1658—1701), tovább szélesíti az ország határait és egymás után veri le a félsziget déli részeiben az ellenálló bennszülött dinasztiákat. Sikereit azonban drágán fizeti meg, mert minél távolabb kerül a birodalom központjától, annál költségesebb a hadviselés és annál inkább gyengül a csapatok harci ereje. Különösen nagy gondot okoznak neki a marathák, a Ghát-hegység nyugati lejtőin lakó harcias hinduk, mert szokatlanul szívósan védekeznek és gondosan elkerülik, hogy a támadók döntő csapásokat mérhessenek rájuk. Azonkívül ellenszenvenné is teszi magát, mert apja elveivel ellentétben az iszlám fanatikus terjesztőjévé válik és vérig sérti a bennszülötteket vallási meggyőződéseikben. A hosszú harcok alatt kiürül az államkassza, elfogy a nagy gazdagság, amelyet hódító hadjáratokban századok folyamán gyűjtöttek gondos elődök, és amikor meghal, az utódok csak az anyagi gondokkal küzdhetnek és a hatalom legfőbb tényezőjének, a hadseregnek szétbomlása kezdetét veszi. Az eddig leigázott és megfélemlített fejedelemségek egymás után hagyják faképnél őket, délről a harcós marathák, északról a perzsák és az afgánok fenyegetnek. India — úgy látszik — újból megért arra, hogy valami fölényes történelmi erő megjelenjék és kezdet tegyen értékeire.

Az angol politika erélyesebb felvonulása az Indiai-Océánon és magában Indiában az angol *Keletindiai Társaság* (*Company of merchants of London trading into the East-Indies*) megalakulása után indul meg. Ez a társaság Anglia külkereskedelmének fejlesztésére és nagyszabású tengerentúli üzletek lebonyolítására alakult, főleg holland kereskedelmi érdekeltségek mintájára, amelyek már az angolokat jóval megelőzőleg tengerre szálltak. A királyi dekrétum, amely az Indiával való kereskedelmet kizárólag e társaságra bízta, 1600-ból kelt és névszerint felsorolja azokat a kereskedőket, akik a királyi kegy részeseivé váltak. Elgyelöre ötven esztendőt biztosít az okirat, de a korona fenntartja magának azt a jogot, hogy bármikor megszüntesse ezt a kiváltságot, ha a társaság üzleti céljai ellenkezésbe kerülnének Anglia politikai érdekeivel. Az ügyeket a tagok közül választott kormányzó és 24 tagból álló tanács intézi. Az egyesülés célja tőkeösszpontosítás, mert a tengerentúli nagyobb üzletek lebonyolítása egyéni vállalkozásokban megoldhatatlan nehézségeket támaszt. Maguk szerelik fel hajóikat, alkalmaznak tisztikart és legénységet és maguk állapítják meg, hogy mi legyen a hajók terhelése menet és jövet. Nincs állandó részvételi kötelezettség, minden tag akkor és olyan arányban vesz részt, amikor és ahogyan neki tetszik. Nem állandó jellegű tőkebefektetésről van szó,

hanem a vállalkozás arányaihoz képest szükséges összegeket esetről esetre jegyzik és minden résztvevő hozzájárulása szerint részesül a nyereségből. Az első ilyen négy hajóból álló flotta 1601 április 22-én indult el Indiába.

Az angol vállalkozók azonban már mindenütt ott találták a holland és a portugál konkurenseket. Ezek között már javában folyt a harc a fűszerekben gazdag Nagy-Szunda szigetekért. Amikor aztán a portugál flotta 1602-ben Bántámnál döntő vereséget szenvedett, Hollandia valósággal monopolizálta e terület kereskedelmi lehetőségeit. Úgy lépett fel ezután, mint nagylelkű felszabadító a portugál járom alól és sikerült is a bennszülött fejedelmekkel a legelőnyösebb szerződéseket kötnie. Az angolok akkor egyéni vállalkozások előreküldésével is próbálkoztak, de a hollandok kegyetlenül védekeztek és Amboinia szigetén tíz angol kereskedőt végeztek ki azon ürüggyel, hogy a japánokkal egyetértve merényletet forraltak a holland erődök és a flotta ellen. Bármily hangos is volt London felháborodása, a helyzetet változtatni nem lehetett és a társaság kénytelen volt más területek felé tájékozódni. Így indult meg a komoly angol felvonulás a gazdag Elő-India ellen.

Itt is azonban a portugálok előzték meg őket, akik a Perzsa-öbölben, Ormuzban, a nyugati partokon pedig Goában, tovább délre a má-lábar partokon végig több erődöt építettek és a gyarmati munkában jól képzett vezetés alatt mindenütt befészkeltek magukat, ahol az európaiakra nézve üzleti és hatalmi lehetőségek kínálkoztak. Az övék volt a gazdag Ceylon is és így a nyugati partok felett szigorú ellenőrzést gyakorolhattak. Az angol Keletindiai Társaság megbízottjának, Hawkinsnak, 1607-ben sikerült Jehángir nagymogul császártól engedélyt szerezni arra, hogy Szurátban és még három kisebb városban kereskedelmi képviseletet alapíthasson, de a portugálok az alantasabb közegekkel összejátszva minden kísérletezést megghiúsítottak. Az érkező hajókat a portugál flotta fogadta és nem egy Indiának szánt küldemény kénytelen volt más piacokat keresni. De ez a szívós portugál védekezés nem volt hosszú életű, mert a küzdők nem részesültek megfelelő támogatásban az anyaország részéről. Portugália már túl volt fejlődése zenitjén és a hanyatlás tüneteit nem lehetett sokáig titokban tartani. Komoly belső erő hiányában csak kegyetlen erővel védhették érdekeiket és minden elsüllyedő hajó és minden használhatatlanná váló ágyú pótolhatatlan veszteséget jelentett számukra. Az angol vállalkozások megett azonban a szédületes arányokban fejlődő angol tőke állott, mely nemcsak pótolta a veszteségeket, hanem állandóan és energikusan fejlesztette hajóhadának harckészségét. Ilyenformán aztán hamar következett el az a pillanat, mikor az angol fölény nyilvánvalóvá lett. 1615-ben történt a döntő összeesapás, amikor *Dawton* parancsnok modern felszerelésű hajóhada a portugál-indiai vizekre érkezett. Közel egy hónapig tartó izgalmas és változatos tengeri csatában a túlerőben levő portugál flottát felmorzsolta és útat nyitott magának India nyugati partjaihoz. Sőt tovább üldözte a megvert ellenséget és a perzsa sahhal szövetségben elfoglalta az ormuzi portugál erődítményeket is. Ugyanezen évben pe-

dig Sir Thomas Roe, mint angol királyi követ, megjelent az ágrai császári udvarnál. A Szurátban és a vidéken felállított ügynökségek működése a londoni tőkés nagy öröme megkezdődött és zavartalanul folyhatott volna, ha a portugál és holland konkurencia intrikái nem okoztak volna kellemetlenségeket. Feljelentések, besugások napirenden voltak és az angol kereskedők Ázsia börtöneivel is kénytelenek voltak megismerkedni. De a cselvetés nemes mesterségét ők is hamar eltanulták és e tekintetben ma is veretlenné.

Ezalatt a bomlási folyamat, ami a nagy-mogul birodalomban Aurangzeb halálával kezdetét vette, gyorsan halad előre. A régi dinasztiák, radzsák és nábobok, akiket eddig a mongol hatalom hallgatásra és engedelmességre kényszerített, újraélednek és több-kevesebb bátorsággal fordulnak szembe a hatalommal. A császári tekintély tünedezőben van, a hadsereg testőrséggé zsugorodik össze. A belső forrongás, a marathák harcos készülődései és a nyugati határokon történő mozgolódások lassankint előkészítik a talajt az angol terjeszkedésre. A versenytársak száma is fogyóban van. Portugália a bántámi és goái vereségek után lassankint Afrikába vonul vissza és Hollandia is belátja, hogy sokkal okosabb, ha a Szunda-szigetek védelmére szorítkozik és nem vesz részt az Indiáért való tülekedésben.

Csak a franciák és az angolok maradtak a küzdőtéren: hatalmas ellenfelek, akik száz esztendőn át küzdöttek egymással az európai harc-tereken is. Ami Ázsiában történik, természetesen csak függvénye az európai eseményeknek, de történelmi jelentősége messze kiható, mert ezek a mellékharcterek is hozzájárulnak annak eldöntéséhez, hogy vajjon ki fog új impériumot emelni a nagy-mogul császárság romjain.

A franciák elkésve érkeznek a hindu vizekre. 1668-ban alapítják az első ügynökséget *Szurátban* és ezt követi gyors időközökben a keleti parton *Masulipatam*, *Karikál*, *Pondicherry*, Bengáliában pedig *Chandernagora*.

Elindulásuk sem szerencsés. Gyorsan eladósodnak és Párizsban aggodalommal figyelik az indiai vállalkozások sorsát. Csak akkor indul meg a komolyabb és lendületesebb munka, mikor Pondicherry új kormányzója, Dupleix, megjelenik a színen. Ez a kiválóan tehetséges politikus és katona gyorsan megérti a helyzetet és lázas munkába fog. Az ő agyában fogamzik meg az a gondolat, hogy a nagy-mogul örökséget Franciaország részére biztosítsa. Mint katona mindent megtesz az Indiában álló csapatok fejlesztése és felszerelése érdekében és erélyes hangú jelentésekben sürget hadianyagot az anyaországtól. Mint politikus fegyvertársakat keres és a bennszülött fejedelmek között nagy sikerrel uszít az angolok ellen. Több eredményes vállalkozásban győngíti az angolokat és Mádrászt is elfoglalja. Sikerei már azzal fenyegetik az angolokat, hogy a keleti partokon a franciák lesznek az urak. De a hagyományos angol szerencse itt is beavatkozik és más irányt ad az eseményeknek.

Dupleix jelentései ugyanis, amelyekben egy francia India varázs-képeit rajzolta a francia kormány elé, nem találtak méltó fogadtatásra. A türelmetlen tőke már békét sürgetett és a gyors rentabilitásért szem-

rebbenés nélkül áldozott fel döntő történelmi érdekeket. Szemére vetették ennek a sokszor megmosolygott rajongónak, hogy nincs érzéke az üzlet iránt és hogy a hadügyi kiadásokkal és a harc állandósításával rombolásba viszi megbízóit. Dupleix ellen intrikált kérlelhetetlen ellenfele, az udvarnál jó összeköttetésekkel rendelkező La Bourdonnais, az Ile de France (Mauritius) kormányzója is. Maga a francia kormány sem látta tisztán a helyzetet, nem értette meg, hogy Indiáért érdemes nagy áldozatokat hozni, mert bőségesen fognak megtérülni. Így történt aztán, hogy az indiai érdekek legszenvedélyesebb szószólójának, a hadműveletek hivatott vezérének el kellett tűnnie a színtérről. 1754-ben visszahívták. Mintha egy francia hadsereg vonult volna ki vele Indiából.

Amilyen nagy veszteséget jelentett Dupleix eltüntetése francia szempontból, époly szerencsésen választottak az angolok, mikor az indiai események élére a híres Clive-t állították. Mikor 1756-ban újból kitört a háború, Dupleix hiányzott, de túl ott volt már az egyszerű irnokból lett hadvezér, aki páratlan energiával vezette az angol támadásokat és lépésről-lépésre kemény harcokban szorította vissza a franciákat. A Carnatik-partokon levő francia erődök lassankint tönkre mentek és a szétszóródó franciák már csak a bennszülöttekkel intrikálhattak az angolok ellen. Clive támadja meg Bengáliát is és onnan is kifüstöli a franciákat. De hűtlen pénzkezelés híre került róla forgalomba, a kiküldött parlamenti bizottság hibásnak találta és visszahívta. 1767-ben 49 éves korában öngyilkos lett. A hódítást Warren Hastings folytatja és nehéz harcokban tágítja ki az új gyarmat határait. Őt is hasonló támadások érik, 1785-ben visszarendelik, de a parlamenti vizsgálat rehabilitálja. A franciák azonban már nem tudják többé megakadályozni az angolok előnyomulását, és ha volnának is pillanatnyi sikereik, azokat is ellensúlyozzák az európai események. 1798-ban már Lord Wellesley (Wellington herceg fivére) jön Indiába és ő már megérettnek látja a helyzetet arra, hogy India területéről minden idegen érdekeltséget eltávolítson.

Az idegen kereskedelmi igények távortartása és India egész fellevevőképességének biztosítása az angol kereskedelem részére egyet jelentett az egész félsziget megszállásával. Mert a még meg nem alázott fejedelmi udvaroknál mindenütt ott voltak az ellenségek, főleg a francia versenytársak, akik katonai terveik megghiúsulása után annál nagyobb gyűlölettel izgattak az angolok ellen. És könnyű volt a szerepük, mert a bengáliai betörés óta egész Indiának be kellett látnia, hogy itt nemcsak kereskedelmi érdekek védelméről és biztosításáról van szó, hanem századok történelmére elhatározó befolyású katonai megmozdulásról, amely végeredményében az egész félsziget elfoglalására törekszik. A hinduk izzó gyűlölettel figyelték a fejleményeket és a mindenhol jelen levő franciák gondoskodtak arról, hogy ez a gyűlölet ne vesziessen erejéből. Jelenlétük ezért tűrhetetlen lett Indiában.

Maga a Keletindiai Társaság, mely eddig is a „*trade by force of arms*” jellegével özönlötte el a keleti piacokat, most megütközéssel és bizonyos idegenkedéssel állapította meg, hogy az indiai események las-

sankint túlnőnek az eredeti elgondolások méretein. Úgy indultak el, mint kereskedelmi vállalat és most a fejlemények arra kényszerítették őket, hogy hatalmi politikával foglalkozzanak. A megszállott területek újabb és nem várt feladatok elé állították őket és a hivatalnokoknak kereskedelem helyett főleg közigazgatással és verekedéssel kellett foglalkozniuk. Le kellett mondani a gyors és biztos haszonról is, mert a terjeszkedés minden anyagi gyarapodást felemésztett. Csak azok vigaszthalódhattak, akik elláttak a távol jövő horizontjairól és akik megérezték, hogy a jelenbeni befektetések busásan fognak kamatozni az utókornak.

Az indiai események politikai jellegének hangsúlyozódásával párhuzamosan a parlament érdeklődése és irányító befolyása is növekedni kezdett. Ezeket a jámbor kereskedőket nem lehetett magukra hagyni most, mikor az események politikusokat, diplomákat és katonákat követeltek a gátra. A nagy támadás India ellen sorompóba szólította Anglia egész erejét és a közvélemény természetesnek találta, ha a kormány arra törekedett, hogy az alapítólevél határozmányain messze túlmenő befolyást biztosítson magának. 1773-ban szavazza meg a parlament a „*Regulated Act*“-ot, Lord North törvényjavaslatát, mely a társaság tagjaiból választott kormányzó mellé 4 tagú parlamenti csoportot rendelt ki, azzal a kötelezettséggel, hogy a kormányzóval és a társasággal szemben az ország érdekeinek érvényt szerezzen és jelentéseivel a kormányt állandóan tájékoztassa.

Ifjabb Pitt 1784-ben tovább megy és megszavaztatja a sokat emlegetett „*India Bill*“-t. Ez a törvény lépteti életbe a *Board of Control*-t, mely az ázsiai potentátokat a parlament ellenőrzése és szigorú fegyelme alá rendeli. A kormányzót ezután a minisztérium nevezi ki, a Kelet-indiai Társaság presztizsét pedig csak az az intézkedés védi, hogy a szolgálati út szempontjából összekötő kapesot alkot a kormány és a kormányzó között. A *Board of Control* tagjai az indiai államtitkár, aki egyúttal a minisztériumnak is tagja, a *Chancellor of the Exchequer* (pénzügyminiszter) és a parlament négy tagja. A társaság hatáskörében csak a tisztán kereskedelmi érdekű intézkedések maradtak és ezzel a főhatalom lényegében az angol kormány kezébe került. Így kormányozták Indiát hetven esztendeig. A Keletindiai Társaság monopóliuma 1813-ban különben is lejárt és akkor a kormány a közvélemény nyomására kénytelen volt megnyitni India kapuit minden angol kereskedő előtt.

Az indiai erők bizonyos tervszerűséggel végzik a félsziget megszállásának nagy munkáját, noha nincs hiány egyéni vállalkozásokban és pillanatnyi lehetőségekhez igazodó gyors előtörésekben sem, melyek messzire megelőzik a Londonból sugalmazott célkitűzéseket. Nagy-képességű katonák bátorsága és szívós győzniakarása folytán nem egyszer olyan gyors sikereket érnek el, hogy a kormányok a meghódított területek közigazgatásáról és ellenőrzéséről csak nehezen tudnak gondoskodni. A terjeszkedés elsősorban azt célozza, hogy lehetetlenné tegyék az európai nagyhatalmak üzleti versenyét. Ezért kellett elsősorban a tengerpartokat angol ellenőrzés alá helyezni. A keleti partokon Mádrász a kiinduló pont és onnan indul meg az előnyomulás északi és déli irányban. Az itt kialakuló nagy gyarmat a félsziget déli csúcsától

Cuttakig terjed és *Madras-Presidency* néven önálló gyarmattá válik. Nyugaton Karachiból, Szurátból és Bombayből fejlődnek fel az angolok, de sokkal több nehézséggel, mint a keleti partokon, mert itt a marathák szívós ellenállása megállítja őket. Itt rendes hadsereggel találják magukat szemben és a csapatok modern felszerelése és harcmodora arról tanuskodik, hogy az odaszorult francia katonai missziók jól megválasztották az ellenállásra legalkalmasabb népet. Rövid időre úgy látszik, mintha a marathák képesek volnának megállítani az angol terjeszkedést és hogy ők lennének a nagy-mogul birodalom örökösei, de képtelenek megmozgatni az angolok ellen a félsziget egyéb erőit és a féltékeny bennszülött népek és országocskák tétlenül nézik nehéz küzdelmeiket. Az angol csapatok mögött ellenben egy csodálatos lendülettel világhatalomra törő nép minden anyagi ereje és technikai tudása áll. A marathák ellenállása is összeroppan és India nyugati partjai ezzel angol fennhatóság alá kerülnek és *Bombay-Presidency* néven gyarmattá alakulnak. A terjeszkedés harmadik iránya Bengáliából indul ki és a gazdag Hindosztánon halad végig Pándzsáb felé. Az itteni csapatok Bihar és Udh tartományokat foglalják el és ezekből alakul a ma *United Provinces* néven ismert nagy hindosztáni gyarmat. Keleten Assam és Burma következik még és ezzel az angolok a kínai határig nyomulnak előre.

Sokkal nehezebb és súlyos véráldozatokat követő harcok folynak Észak-Nyugaton, ahol harcedzett és bátor népek nehezen megközelíthető vidékeken kétségbeesetten védekeznek a betolakodók ellen. Itt váltakozó szerencsével folynak a harcok és a könnyű sikerekhez szokott angolokat nem egyszer megcsúfolják a lenézett hegylakók. De a nagy lendítő erő, ami eddig is táplálta az angol mozdulatokat, most is átsegíti őket a nehézségeken. Ez a határszakasz különben is rendkívül fontos, mert itt jönnek át Indiába azok a híres hadiútak, melyeken a történelem folyamán annyi néphullám vetődött dél felé. Ezen a szakaszon várta Angliát az utolsó komoly ellenállás és a szikh nép leverésével India meghódítása 1849-ben befejezést nyert.

A keresztül-kasul fekvő angol gyarmatok közt nagy számmal maradtak olyan területek is, melyeknek meghódítása és gyarmattá való átszervezése stratégiai szempontból nem látszott szükségesnek, részint mert a félsziget belsejében angol gyűrűbe szorítva veszélytelenekké váltak, részint pedig mert a tengerpart olyan szakaszain feküdtek, melyek a hajózás szempontjából nem jelentettek különösebb értéket. Az ilyen területeken a maharadzsák és az uralkodó családok megmaradhattak felségjogaik nagy részének birtokában és Anglia csak azt követelte tőlük, hogy az angol kereskedelem érdekeinek szellemében szerződjenek vele és ne zavarják a hódítás munkáját. Az angolok különben is gondosan ügyeltek arra, hogy a bennszülött fejedelmek lehetőleg megmaradjanak tartományaik élén és velük szemben csak nagy ritkán és csak különösen szigorú büntetés gyanánt alkalmazták az erőszakot: eltávolításukat őseik örökéből. A bennszülött fejedelmek lehető kiméletével Anglia azt akarta elérni, hogy a helyzet bizonyos történelmi színezetét megőrizték és hogy az idegenek jelenlétét legalább látszólag



ellensúlyozza az ősi dinasztikiak zavartalan uralkodása. A bennszülött fejedelmek nagyon hálásak is voltak az új uralom konciliáns magatartásáért és főleg nekik köszönheti Anglia, hogy a hindu megmozdulások sikert soha sem értek el, sőt hogy döntő pillanatokban számíthattak a félsziget erkölcsi és anyagi támogatására. Ezek a bennszülött uralom alatt álló területek előbb „*Country powers*“ és „*Native states*“, később „*Indian states*“ néven szerepeltek. A legfontosabbak Dél-beludzsisztán, Razsputáná, Centrál Indian Agency, Háiderábád, Misore és Trovancore.

Az angol hódítás leghatásosabb eszközei a modern harci eszközök voltak. A hindu élet beláthatatlan tömegei és a kétségtelenül bátor és szívós védekezés, amelyet helyenként kifejtettek, erőtlenül omlott össze az angol fegyverek tüzeiben. Ahol pedig megközelítően egyenrangú ellenfelekkel kerültek szembe, ott az angol politika sokszor kipróbált egyéb eszközei, izgatás, áztatás és szemfényvesztés is sorra kerültek. Szomszédos államok belső villongásait, ellenséges dinasztiki családi perpatvarait pompásan kihasználta a mindenről jól értesült diplomácia és sok gazdag terület került ilyenformán szinte fegyvertűz nélkül angol kézre. És ha úgy kívánta a helyzet, akkor az angol arany vette át a szót és a lefizetett maharadszák szívesen kölcsönözték oda csapataikat valamely másik hindu fejedelem elleni harcokra. A félsziget megszállása ezek nélkül a bennszülött segélycsapatok nélkül nem is sikerülhetett volna, mert az anyaország Európában és a többi gyarmatokon jelentékeny katonai erőket volt kénytelen lekötve tartani.

Még tragikusabbnak tűnik fel India összeomlása az angol fegyverek előtt, ha arra gondolunk, hogy a hadmiveletek költségeit is nagy részben India volt kénytelen fedezni. Egykorú pénzügyi szakértők nem áttalották eldicsekedni azzal, hogy az angol tőke csak elenyésző arányban járult hozzá a megszállás költségeihez és hogy a megriadt hindu nép bőséges adóztatása tartotta fenn a felvonuló csapatok harcokésztségét. Végeredményben az történik, hogy Anglia jórészt hindu legénységgel és túlnyomólag hindu pénzzel hódította meg Indiát és tette ezeket a fényes multra visszatekintő országokat az angol korona gyarmataivá.

Maguk az angol politikusok lassankint abba a tévhitbe ringatták magukat, hogy jelenlétük Indiában isteni elrendelés és az angol fajra hárult az a feladat, „*the burden of the white man*“, hogy az örök forrongásban levő és a nyugodt élet áldásait sohasem élvező félszigetre a „*pax britannica*“ áldásait bevigye. *Lord Dalhousie* (1848—56) annyira hitt az európai ellenőrzés értékében, hogy az angol uralom kiterjesztése érdekében eddig sehol sem látott, de eléggé el nem ítéhető eszközökhöz is folyamodott. Hirtelen nagy szájalom fogta el az olyan népek iránt, melyeket az uralkodóház pazarlása a tönk szélére juttatott, de megfélekedett arról, hogy hasonló melegséggel karolja fel a bennszülöttek érdekeit ott is, ahol az élet uzorásai angolok voltak. Más esetekben megható gondossággal örködött a trónutódlás makulátlan tisztasága felett és az indiai jog és örökösödési szabályok szellemével ellentétben túrhetetlennek találta, hogy az uralom gyeplői olyan örökös

kezébe kerüljenek, aki nem volt tiszta vérű leszármazottja az elhunyt uralkodónak. Mikor Szatára maharadszája egyenes leszármazott nélkül halt meg és a hindu szokások szerint végrendeletileg jelölte ki örökösét, Dalhousie tiltakozott az illetéktelen utód beiktatása ellen és a hindu tömegek példátlan felháborodása dacára az angol koronát jelentette ki örökösnek. Ugyanígy kerültek angol kézre Nagpur és Ihangsi tartományok is, noha Angliának nem volt szüksége arra, hogy ilyen százalmas csalafintaságokhoz folyamodjék. Maga az angol közvélemény is nem titkolt undorral figyelte a fejleményeket és nem egyszer tiltakozott Dalhousie és társai garázdálkodása ellen. Az angol álláspont nem győzi hangsúlyozni, hogy a csapatokat nyomon követte a jó közigazgatás is és hogy a béke és nyugalom minden áldása, a közbiztonság, közegészségügy, utak, posta, távirda és a modern élet egyéb gazdasági és technikai kellékei Anglia munkájának eredménye. De arról kevésbé szívesen beszélnek, hogy ezek az intézmények Indiára nézve sokkal veszedelmesebb célokat is szolgáltak, azt t. i., hogy a hindu népek anyagi ereje gyorsabban szivároghasson kifelé a türelmetlenül várakozó angol tőke nagy örömeire. Az angol munka a „penetráció“ gondolatát szolgálta és kevés érzéke volt aziránt, hogy az eddig egészséges India vérvesztéseivel, elsápadásával és elgyengülésével törődjék.

A megvert és megalázott hindu lakosság égő gyűlölettel tért ki a felvonuló csapatok elől és tehetetlen kétségbeeséssel figyelte az eseményeket a faji érzés és összetartozás őrtornyaiból. A csapatok nyomában megjelentek a kereskedők is, akik eddig a helyi hatóságok felügyelete alatt szerényen és alázatosan kínálták áruikat, most pedig az új hatalom védő szárnyai alatt a hindu piacok korlátlan uraivá arcátlanodtak. A kikötőkbe hatalmas hajók futottak be, tele angol ipari termékekkel, és aki hozzáértéssel nézte kirakódásukat, csak szánakozással gondolhatott a hindu bennszülött iparosokra, kiket el fog temetni ez az áru-lavina. Még azoknak a hinduknak is, akik mint a Keletindiai Társaság jól fizetett megbizottai, vagy a hadsereg tagjai egyénileg átmentették magukat az angol élet verőfényeiére, látniok kellett, hogy a gazdasági élet erőviszonyaiban döntő jelentőségű eltolódások vannak folyamatban és hogy a modern termelés minden eszközeivel dolgozó angol ipar halálra ítélte a bennszülött hindu termelést. Ha nem látta volna, hallania kellett, családtagoktól, ismerősöktől és a körülötte nyüzsgő hindu élet panaszos jajgatásából. Az olcsó idegen áru romboló munkája gyorsan nyilvánvalóvá lett és a belföldi ipar lerongyolódása, meg a parasztság eladósodása a páriák millióit sodorta a kétségbeesés felé. Ehhez az elkeseredéshez járult a brutálitásig fokozott angol önhittség, ez az Európában is jól ismert, de Ázsiában és Európában egyaránt teljesen indokolatlan fennhéjzás, amelyet az angolok megengednek maguknak minden idegen, de különösen a színes bennszülöttekkel való érintkezésben. Szórványos esetek, ahol előrelátók a barátság lehetőségeit keresték, sőt házasság révén komoly kötelezettségeket vállaltak a hindu fajjal, csak megerősítik a szabályt. A gazdasági összeomlás és az angol faji öntudat túltengése aztán lassan előkészítette a talajt a hindu erők megmozdulásához. A gyűlölet tüzei izzásban voltak a meg-

alázkodás és hallgatás hamuja alatt és a helyzetet felismerő hinduk közt bőségesen akadtak agitátorok, akik a lappangó tüzeket féltő gondossággal ápolták. Maguk a helyzet angol figyelői is érezték, hogy körülöttük elkeseredés és gyűlölet ólálkodik és Dalhousie utódja, Lord Canning, aki nem sajnálta a fáradságot, hogy a bennszülöttek hangulatáról tájékozódják, bizonyos csüggedéssel foglalta el hivatalát. És tényleg az ő kormányzata alatt, 1857-ben tört ki a hindu felkelés. Az angol történelem „*mutiny*” névvel szereti megbélyegezni ezt a megmozdulást és arról beszél, hogy itt csak felelőtlen elemek meggondolatlan és céltalan vérengzéséről van szó, mely mögött az India felé törekvő orosz politika állott. De bőven akadnak olyan angol hozzászólások is, melyek sokkal mélyebben kutatják az okokat és nem riadnak vissza attól, hogy a felelősséget az angol tőke és az angol nagyipar minden hindu életet elsorvasztó beözönlésére hárítsák. Hogy a hindu felfogásban szabadságharccá magasztosul ez a megmozdulás, csak természetes, hiszen első eset az angol beszivárgás óta, hogy nagy területeken, az angol harcfrontok mögött lobogó lángra gyúl a harag és gyűlölet és a nép nyíltan és férfiasan áll szembe a betolakodókkal. Jellemző, hogy a felkelés vezérei angol kötelékben szolgáló hindu katonák voltak, akik angol érdekekért már sokszor tették kockára életüket és szolgálataikért indokoltan remélhették, hogy méltányosabb elbánásban fognak részesülni feletteseik részéről. Az angol parancsnokságok azonban nem vették komolyan ezeket a hindu igényeket és noha — mint Bengáliában — a legénység túlnyomó részben a hindukból került ki, mégis túrniök kellett ezeknek az öreg kipróbált harcosoknak, hogy soraik előtt tejfeles szájú angol legénykék parancsoljanak. Még a legkiválóbb bennszülöttek előtt is el voltak zárva a tisztik rangok és az angol tisztikar gőgös elzárkozása a gondjaira bízott legénység előtt csak újabb táplálékot adott a gyűlöletnek.

A forradalom kitérésére a közvetlen okot az szolgáltatta, hogy az indiai ezredeknél valami új rendszerű töltnyeket vezettek be, melyeknek hüvelyét töltés előtt magának a katonának kellett elharapnia. Az úszítók azt híresztelték, hogy az angolok ezeket a töltnyeket disznózsírral kenték be, melyet szigorúan eltiltanak a hindu étel- és ital-tilalmak. Mennyi megaláztatást kellett a hindu katonáknak elszenvedniök, hogy hitelt adjanak ezeknek a mende-mondáknak és hogy feltételezzenek az angol vezetőség részéről ilyen alacsony csínytevést a szokásaihoz görcsösen ragaszkodó hindu vallásosság ellen. Az egyik kivonulás alkalmával 85 katona megtagadta az engedelmisséget, a haditörvényszék pedig vakon és minden politikai érzék nélkül drákói büntetéseket alkalmazott. Erre aztán kitört a forradalom, az ezredek legyilkolták tisztjeiket és megindult a lázadó csapatok felvonulása a fehérek ellen. Bengáliából és Észak-Indiából áttért a zendülés a maratha vidékekre is és mindenüvé, ahol valami erőteljes és bátor egyéniség parancsolni tudott a tömegeknek. A katonák mellé állt legtöbb helyen a polgári lakosság is és az angol csapatok helyzete egyre kritikussabbá vált. De jellemző az angol fegyelemre és kitartásra, hogy ezek az egymástól messze operáló csapatok szívósan tartották magukat a hindu

lángtengerben, és ha már el kellett pusztulniok, drágán adták életüket. Hogy egyáltalában védekeztek és nem sepepte el őket a forradalom áradata nyomtalanul, annak köszönhetik, hogy a hindu megmozdulások nem voltak egységesek és sok bennszülött fejedelem távol tartotta magát a forradalomtól. Sőt olyanok is akadtak, akik az angolok mellett fogtak fegyvert, mint Pándzsáb, Háiderábád és a gurkha területek. Erősítések is gyorsan érkeztek a készülő világbirodalom minden pontjáról, legénység, hadiszerek és pénz, míg a túloldalon hiányzott minden utánpótlás. De még így is csak nehéz harcok árán sikerült levérni a zendülőket. Az angol túlerő csak lassanként lett ura a helyzetnek. A foglyok közt megtalálták a mogul császárok ivadékát is, akit a felkelők felkutattak és az ősi trónra ültettek. Ez Rangoonban végezte életét, a többi vezéralakok részben elestek, részben pedig külföldre menekültek.

A nagy forradalom összeomlása után a kormány elérkezettnek látta az időt, hogy a Keletindiai Társaságot feloszlassa. A parlament határozata 1858-ban kelt és az ügyek intézését a parlament tagjaiból választott államtitkárság veszi át, az indiai kormányzó pedig az alkirály (viceroy) címet nyeri. A nagy átalakuláshoz ez volt a legalkalmasabb pillanat; Indiában a nagy nemzeti fellobbanás után letárgiába süllyedtek a lelkek, a tett emberei, a vezérek elmenekültek, vagy elestek, a nagy tömegek meg rémülten özönlöttek vissza a hindu élet nagy dzsungeljébe. Anglia büntetett és jutalmazott; megbüntette azokat, akik szembe fordultak vele, de busásan jutalmazta azokat a bennszülött fejedelmeket, akik a hindu szabadságharcot egyéni érdekből vagy gyávaságból elgáncsolták. A királyi leirat külön megemlékszik a hűséges bennszülött fejedelmekről és jogaik épségben tartásáról biztosítja őket. Ezek azóta is a legnagyobb lojalitással viseltetnek London iránt, szövetséges társai Angliának, mert a korona védelme alatt biztonságban vannak az új eszmeáramlatokkal szemben, melyeknek Európában annyi koronás fő esett áldozatául. Hogy a kormányzat feudális jellegét még jobban hangsúlyozza, a királynő 1877-ben császárnői címet vett fel, V. György pedig 1911-ben világra szóló pompával megkoronáztatta magát.

India kormányzásában jelentékeny változás áll be 1861-ben, mikor a parlament „*The Indian Councils Act of 1861*”-et megszavazza. A kormányzónak eddig is jogában állott, hogy maga mellé segítő-társakat nevezzen ki, akik a mai minisztériumok szerint bizonyos ügykörrel foglalkozzanak. Ez a törvény most elrendeli ilyen tanácsok felállítását Mádrásban, Bombayban, az Egyesült Provinciában és Pándzsábbbán és a tagok számát 12-ben állapítja meg. Mindannyiukat a kormányzó nevezi ki, de a kinevezettek közt olyanoknak is kell lenniök, akik nem hivatalnokok és ezek közt lehetnek hinduk is. *Ez az első törvény, mely megengedi, hogy India ügyeinek intézésében, egyelőre bár csak mint tanácsadók, hinduk is részt vehessenek.* A törvény azt a lehetőséget is figyelembe veszi, hogy a kormányzó és az így megnövekedett tanácsok közt olyan ellentétek merülhetnek fel, melyek a kormányzás síma menetét veszélyeztetnék. Ezért a felelős kormányzó

védelmére úgy intézkedik, hogy jogában áll neki szükség esetén rendeleteket kiadni, melyek féléven át törvény jellegével bírnak.

Újabb lépés a kormányzati rendszer fejlődésében az „*India Councils Act of 1892*“. Itt már a választási rendszer csiráival is találkozunk, még pedig azon állások betöltésénél, melyek a nem-hivatalnokok részére vannak fenntartva. Még mindig a kinevezés járja, de ajánlás alapján és különböző társadalmi rétegeket kérdez meg. Ez a törvény a központi tanácsot öt taggal növeli: a négy főgyarmat és a kalkuttai kereskedelmi kamara követeivel.

Újabb változások következnek 1909-ben a *Morley-Minto*-féle törvénnyel. (Lord Morley indiai államtitkár, Lord Minto alkirály.) Itt már komolyabb kapcsolatokat keres a kormány a hindu társadalommal, még pedig a tartományi tanácsok által. Nagyobb gyarmatokban 50, kisebbekben 30 taggal növelik a tanácsosok számát és ezzel a hivatalnok elem kisebbségben marad. A kinevezés ajánlás alapján történik és a társadalom legfontosabb csoportjai jutnak képviselőkhöz: a hindu és mohamedán egyházak, a nagybirtokosok, egyetemek, kereskedők és iparosok. Ugyancsak átszervezi a központi India-tanácsot is és újabb 60 tagot rendel ki, akik közül 27-et egy különösen kezdetleges választói rendszer szerint választanak meg.

Az 1857-i nagy felkelés leverése után évtizedekig aránylagos csend van Indiában, és azok az erők, melyek akkor tűzbe borították a nagy terület jelentékeny részét, most eltűnni látszanak a hindu élet végtelenségében. A háziipar rohamos visszafejlődésével megszűnnek a régi kereseti lehetőségek, melyek nagy tömegeket láttak el élelemmel és ruházattal, de a helyzet új urai nem tudnak gondoskodni arról, hogy új jövedelemforrások nyiljanak meg uralmuk hajótöröttjei részére. Az angol tőke könnyörtelenül és biztosan táplálkozik a hindu életnedvekből és nyomában példátlan nyomorba süllyednek olyan néprétegek, melyek eddig jólétben éltek. A nyomor: ez lett India legnyomasztóbb kérdése, és a mindennapi kenyér megszerzése: ez a tömegek minden energiát felemésztő munkája. Egyéb nem is érdekli őket és csak azok értik meg, milyen nagy veszélyt jelent az angol tőke terjeszkedése, akik a gazdasági helyzetet az intellektus magasabb nézőpontjaiból vizsgálják.

Az ott élő angolok, kereskedők, hivatalnokok és katonák nagy általánosságban keveset törődnek a politikával. Hűségesen és komolyan szolgálják az állam érdekeit és minden vágyuk, hogy az elkötelezett évek eltelte után megfelelő anyagi erővel telepedhessenek le az anyaországban. Előkelő klubjaikban és egyéb gondosan őrzött szórakozó helyeiken ridegen elzárkoznak a bennszülöttek elől és úgy élnek, akár csak otthon volnának. De mintha India szelleme őket is átjárta volna, köztük is kasztok alakulnak ki. A legelőkelőbbek azok, akik Angliában születtek és mint a Civil Service, vagy a hadsereg tagjai közvetlen kormányzói ennek a hatalmas területnek. Ezek bizonyos lenézéssel tekintenek a rangban következő rétegre, azokra, akik angol szülőktől származnak ugyan, de Indiában születtek. Felrójják nekik, hogy nem Angliában látták meg a napvilágot és hogy India napja barnára égette

bőrüket és puhává és álmataggá tette lelküket. Még inkább megvetették azokat, akik angol-indiai vérkeveredésből származtak, még akkor is, ha a nász hindu részese a legnemesebb és legelőkelőbb vért adta az újszülöttnak és az ősök olyan galériáját, amilyennel Európában senki sem dicsekedhetik. Ezeket a félvér angolokat, még ha a kultúra legmagasabb ormaira küzdötték is fel magukat, lenézni merészelte a legközönségesebb telivér úzér is, olyan kétes értékű emberpéldányok, akiket a kamatszámításon kívül soha semmi sem érdekelt. Csak olyankor verődtek össze ezek az angol kasztok egy táborba, ha India beláthatatlan embertömegei arra figyelmeztették őket, hogy ebben a végtelen idegenségben egymás kezeit kell fogniok.

De jöttek Angliából komoly intellektuellek és kultúremberek is, akik már rég túl voltak azon az állásponton, hogy Ázsia színes népei felett isteni rendelés szerint toronymagasságban áll a fehér európai. Ezek az emberi szolidaritás és a tudományos érdeklődés komoly indítékaival közeledtek a hindu fajhoz. Akadtak becsületes angolok, kik megdöbbenéssel állapították meg, hogy a közművelődési és gazdasági viszonyok a legsíralmasabb képet mutatják és volt bátorságuk ahhoz, hogy ezért az angol kormányt tegyék felelőssé. A XIX. században kifejlődött angol gondolkodás neveltjei voltak ezek, akik úgy értelmezték a hatalmat, hogy nemesak jogai, hanem fontos és súlyos kötelezettségei is vannak és a gondjaira bízott népek anyagi és szellemi előmenetéről multhatatlan gondoskodni tartozik. Ezek a jámbor jóhiszeműek hiába keresték Indiában az ilyen irányú angol tevékenység nyomait, de annál gyakrabban láthatták azokat a szinte gyógyíthatatlan sebeket, melyeket az angol tőke és kapzsiság ütött a védekezésre képtelen India testén. Komolyan szegyenkezniök kellett az indiai angol munka miatt és elég jellemzilárdak voltak ahhoz, hogy messze csengő hangon adjanak kifejezést megbotránkozásuknak. De nem csupán kritikusok voltak ezek a kiváló emberek, hanem angol pátrióták is és az az elképzelés lelkesítette őket, hogy az angol uralom a birodalom e legfontosabb pontján ne csak a fegyverek erején nyugodjék, hanem a komoly megértés és a kultúrák összeolvadásából kialakuló bensőséges rokonszenv erős pillérein is. Őszintén közelednek ehhez az emberfajtához, mellyel ezután együtt kell élniök. Megtanulják az ottan beszélt nyelveket és hozzáférhetővé teszik azokat szótárak és nyelvtanok szerkesztésével. Megtanulják az ősi nyelvet, a szanszkritot, olvassák a régi szentkönyveket, melyekből — mint gazdag forrásból — bőségesen árad a hindu szellem. Iskolákat alapítanak és maguk köré gyűjtik a jobb reményekre jogosító ifjakat, hogy multjukkal és hagyományaikkal megismerkedjenek és megtanuljanak angolul is. Mert az angol nyelv van hivatva arra, hogy közvetítője legyen a nyugati szellemnek, mellyel büszkén dicsekednek el a sokezer éves hindu műveltség neveltjei előtt. Arra törekszenek ezek a lelkes emberek, hogy a minden ellentétet gondosan hangsúlyozó és szelet vető balkezes sovíniszta politikával szemben a kultúrák kölcsönös megismertetésével és egymást megértéssel teremtsék meg az együttélés lehetőségeit. Jómódú hindu maecenások támogatásával angolok alapítják az első college-okat,

nyomdákat szerveznek és megkezdődik az európai szellem beözönlése gondos fordításokban, főleg hindosztáni és urdu nyelven. Angol alapítású nyomdákból kerülnek ki az első népies nyelvű nyomtatványok is és a nép előtt érthetetlen és csak nehezen elsajátítható szanszkrit mellett megindul az Indiában beszélt nyelvek irodalmi termelésének közkinccsé válása a könyvnyomtatás által.

A hindu lakosság érdeklődése Európa iránt csak lassan indul meg. Az angolok itt Európa képviselői, a nagy ellenség, akikkel szemben az apák véres harcokban védelmezték az ősi örökséget. A nagy forradalom és az utána következő rettentő elnyomatás még élénken élt az emlékezetben és a fiatalokat gyűlölettel töltötték el az öregek elbeszélései. Azt a néhány rajongót, akik egy idegen kultúrkinés nagy-szerű ajándékával szeretettel közeledtek hozzájuk, vagy általában nem értették meg, vagy pedig csak gyanakodással fogadták őket. Az angol az elnyomó hatalom jelképe volt az átlag-hindu szemében, a gögös, rideg szavú, parancsoló gesztusú irányítója az életnek, akivel csak idegen szellemű és idegen beszédű hivatalokban lehetett találkozni. Ezek-től jó szót nem hallottak, szelid kéz simogatását nem érezhették, de annál inkább a hatalom korbácsütéseit és a közigazgatási és pénzügyi hatóságok könyörtelen beavatkozását a hindu élet megszokott rend-jébe. A tömegek — nemcsak azok, kiket nyomorúságba taszított az új uralom, hanem azok is, akik sérelmek nélkül is ösztönösen irtóztak mindentől, ami idegen — nem szűntek meg ellenséget látni az angolokban és minél inkább gyűlölték őket, annál nagyobb áhitattal fordultak a mult felé, ahonnan üdvös és világos tanításokat remélhettek mindenki, aki a jelen nyomorúságai közt elvesztette természetes tájékozódását. Csak nagyon kevesen keresték a közelebbi ismeretséget ezekkel a kellemetlen idegenekkel, csak a jómódú polgárság, főleg a vagyonos kereskedők fiai, akik megengedhették maguknak a luxust, hogy külföldön nevelkedjenek. Ezek közt divattá lett, hogy angol egyetemeken készüljenek elő az életre, mint ahogy a mi elődeink életében is voltak idők, mikor közönségesnek és póriásnak szidalmazták a magyar nyelvet és boldognak érezték magukat, ha franciául dadoghattak egymás között. Ilyen külföldieskedő divat-áramlat hajtotta ezeket a fiatal hindukat is Angliába, ahol szívesen nyitották meg lelkük minden rekeszét a nyugati szellem előtt. Ószinte bámulattal adóztak a fejlett kultúréletnek, amelyet ott megismerhettek és a modern angol életformákba betekintve, csüggedéssel állapították meg, hogy India e tekintetben messze lemaradt Nyugat mögött. Hinniök kellett az angol faj fölényében és lassankint hozzászoktak ahhoz a gondolathoz, hogy voltaképpen csak hálások lehetnek a sorsnak, hogy India jövőjét ilyen fejlett nép kezébe tette le. Rajongóivá lettek Európának és szószólóivá az európai civilizációnak honfitársaik előtt. És hogy India elindulása ez úton minél könnyebb legyen, lomtárba kívánták azokat a jellegzetesen hindu társadalmi elveket és intézményeket, melyekről joggal állíthatták, hogy a haladás legfőbb akadályai. Ettől az európai liberáliszmus emlőin nevelkedett fiatal hindu generációtól érik a legelszántabb támadások a kasztrendszer, az özvegyégetést, és ezek az ifjak

hívják először tetemre a hindu közvéleményt a kiközösített páriák retentő helyzetéért is. Elkieseredetten támadják az ortodox hindu szellemet és felelőssé teszik India balvégzetéért.

A nagy tisztelet, amellyel Angliára és az angol fajra tekintenek, a birodalom lojális polgáráivá teszi őket, akik a boldog jövőt csak a birodalom védő szárnyai alatt tudják elképzelni és tanítványi bizalommal fordulnak tanácsért az angol tudáshoz és becsülethez. Nem összeesküvéssel és forradalommal, hanem barátságos együttműködéssel akarnak a hindu élet nagy reformjához hozzákezdeni és meg vannak győződve arról, hogy számíthatnak az angolok önzetlen támogatására. Ez az irányzat jut szóhoz 1885 december 28-án, mikor a *National Congress*, a hinduság első komoly reprezentánsa Bombayban összeül. Az angol kormány nem idegenkedik ettől a szervezkedéstől, mert kifejezetten a lojális együttműködés jelszavával jön és a még sokkal óvatosabb és gyanakvóbb indiai angolok sem sejtik, hogy valaha más hangon fognak beszélni ebben a hindu parlamentben. A kongresszus megteremtése is az angol Allan Octavian Hume nevéhez fűződik.

A „Nemzetgyűlés“ az első politikai fórum, ahol a hinduk megvitathatják a jövő kérdéseit, a nélkül, hogy rejtőzniök kellene a hatóságok előtt. Itt vitatkoznak oly tág politikai keret megteremtéséről, melyen belül nyugodtan és minden félelem nélkül helyezkedhetik el a soknyelvű, különböző fajú és érdekeiben is oly sokfélekép tagolt India egész lakossága. Új politikai koncepcióra volt szükség, amiképen Észak-Amerikában is az angol világbirodalomtól való elszakadás után új elgondolást, az „amerikaiság“ fogalmát kellett életrehívni, hogy ebben mindenki megtalálhassa helyét, angol és nem angol egyaránt. Ez az új idea nagy szolgálatokat tett az Egyesült Államoknak és nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy ebben a minden faji eltérést kiegyenlítő elnevezésben a sokféle eredetű amerikai lakosság érzelmileg is amerikaivá alakulhasson át. Ilyen szerepe lenne Indiában az „indiai“ szónak, melyet a Himalájától Ceylonig mindenkire lehetne alkalmazni.

A kongresszus munkaprogramja első sorban kulturális célkitűzéseket tartalmaz és a népnevelés és közegészségügy feladataival foglalkozik. Egyelőre főleg arra törekszik, hogy nyilvánvalóvá tegye az angolok előtt azokat a hibákat, melyekért elsősorban az angol uralom felelős, és amelyek megakadályozzák az őszinte angol-hindu együttműködést. Szelid közeledés ez Anglia felé, komoly baráti kézzsorításra való felajánlkozás oly célból, hogy becsületes együttthaladás és rokonszenv tegye jóvá azokat a hibákat, melyeket a harag és a gyűlölet okozott.

Ezek a naiv ázsiaiak teljes bizalommal közelednek fehér uraikhoz, dacára annak, hogy a fogadtatás nagy általánosságban hűvös és tartozkodó. Még sem riasztja őket vissza ez a ridegség, mert a kellemtelen és elcsüggesztő látszattal szemben inkább hisznek a poétáknak, íróknak és tudósoknak, akik szóban és írásban szállnak síkra az emberi szolidaritás nagyszerű gondolataiért. Makaulay és Bentinck írásait is jól ismerik és nincs okuk kételkedni abban a szellemben, mely csak nemrég faji és vallási egyenlőséget vitt be a közvetlen angol uralom



alatt álló indiai területekre és kiküzdötte a rabszolgaság eltörlését a birodalom minden gyarmatában. A nagy angol elmék Anglia és India viszonyát a legbarátságosabbnak szeretnék látni és Sir Henry Lawrence már 1844-ben azt kívánja, hogy az elválás annak idején minden megrázkódtatás nélkül történjék meg és a kölcsönös nagyrabecsülés és rokonszenv érzelmeit őrizzék meg egymás iránt. A hinduk tájékozódtak a vezető angol szellemek felfogásáról az indiai kérdésben és hibát csak ott követtek el, hogy túlbecsülték a reprezentatív embertípus szerepét a nyugati társadalomban és politikában. Nem tudták még ezek a járatlan keletiek, hogy Európának két arca van, egy eszményített ragyogó arc, melyet a tudás, a szellem, a lelkes jóakarát és a szeretni-tudás glóriája vesz körül és egy másik: sötét, elborult, zord és kegyetlen, melybe belenézni lesújtó és félelmetes. Nem tudták még, hogy az európai könyvekből, katedrákról és a nyilvánosság egyéb emelvényeiről szétáradó, istenit és emberit forró szívre ölelő kultúrszellem rendesen nem döntő tényezője, hanem csak rongyos koldusa a nyugati életnek, mely szájalmasan tengődik a bőség és a jólét gondosan őrzött terméin kívül és hosszasan kell kopogtatnia, hogy bebocsátást nyerjen az anyagi és hatalmi érdekek fellegvárába. Csak megtört Lázárja az életnek. Csak a sorsfordulatok szomorú óraiban jut szóhoz, a nagy hibák után, az összeomlások Hamvazó Szerdáján. Nem sejtették ezek a gyermeteg ázsiaiak, hogy a béke és barátság apostolai döntő pillanatban mindig leszorulnak a politikai cselekvés pódiumáról és aki Európával szembeni igényeit és kéréseit hozzájuk méri, annak feltétlenül és szükségképen csalódnia kell. Indiát sem kímélte meg a sors ettől a nagy csalódástól.

Az angoltisztelő, mérsékelt liberális irányzathoz tartozik az angol nevelésű előkelőségek nagy része, köztük a múlt század egyik legnagyobb hindu államférfia, *Gopal Krisna Gokhale*. Jómódú hindu családból származik és tanulmányai elvégzése után a Poona-i Fergusson kollégiumba kerül, hol történelmet és nemzetgazdaságtant tanít. Korának egyik legkiválóbb szónoka és a békés evolúciót sürgető mérsékeltek vezére, akik elismerik az angol kultúra és kormányzati készség fölényét és céljaikat a birodalom keretei közt akarják megvalósítani. Úgy látja, hogy a nép kulturális fejlesztése és anyagi megerősítése fontosabb a politikai függetlenségnél és sürgeti az általános tankötelezettség bevezetését. Ő alapítja meg a „Sevants of India” társaságot 1905-ben, azzal a céllal, hogy a fiatalságban felébressze az érdeklődést az Indiát érintő kérdések iránt. Ez a társaság tulajdonképpen ifjú hinduk szervezete, akik kötelezik magukat, hogy komolyan és áldozatkészen dolgoznak hazájukért, bármiben is szoruljon rájuk a nép. A fiatalság színe-java kerül ide és hosszas tanulással teszik magukat méltókká nagyszerű hivatásukhoz. Hinduk és mohamedánok egyaránt részt vesznek ebben a munkában és minden ajánlkozó, aki makulátlan erkölcsiségéről és szívós munkabírásról tanúbizonyságot tett. Ezek aztán, mint valami mentőszervezet, mindenütt megjelennek, ahol baj van. Ha valahol ragály ütötte fel fejét, ők mennek ápolni a betegeket és védelmezni az egészségeseket. Ha közmunkára van szükség, iskolák,

templomok, kórházak és egyéb közjóléti intézmény megteremtésénél, ők mennek segíteni. Minden tag szegénységi fogadalmat tesz és kötelezi magát, hogy India minden fiát testvérének tekinti. Ez a társaság Srinisava vezetése alatt ma is működik.

Ezzel az angol-barát, Európa-rajongó és lojális csoporttal szemben, melyhez főleg a nyugati nevelésű és az új viszonyok közt is tűrhetőleg ellátott intellektuális és hivatalnokok tartoznak, már korán jelentkezett a művelt hinduk másik tábora, akik Európa szemléletéből és az európaiakkal való érintkezésből homlokegyenest ellenkező tanulságokat vontak le. Ezek is ismerték Európát, de több faji öntudattal és önállóbb, erőteljesebb kritikával közeledtek hozzá. Nemcsak fényeit keresték a nyugati életnek, hanem árnyékait is, melyeket a végtelenbe nyújt el Európa naplementéje: a ragyogó keretek közt gögösködő kopott és üres tartalmat, a tudás, akarat és teremtő munka mögött rendőrködő kapitalizmus Meduza-fejét, a politikai aréna-bérlők pathétikus szóáradatában könnyen felismerhető rövidlátást és lelkiismeretlenséget és a diplomáciai élet parkettjein mozgó frivol tudatlanságot. Bejárták a pénz útjait is, ahol jövőbe világító eszméket és mindent megnevesítő érzelmeket gázol halálra a pénz és kíséretének lármás csúrhéje. Európa tanítómesterül ajánlkozik; India őrei megmérték, megítélték és úgy határoztak, hogy más tanítómestert keresnek maguknak.

Akiknek pedig nem adatott meg, hogy India urait Európában megláthassák, azok az ottani európaiak magatartásából merítették megfigyeléseiket és talán még sötétebb fogalmakat alkottak róluk. Érintkezésük sem lehetett kellemes, mert ezek csak a legkritikább esetekben haladtak párhuzamosan India igazi érdekeivel. Már eleve gyűlölettel fogadták őket, mert megbolygatói voltak a hindu élet megszokott rendjének és ellenőrzői idegen kormányzati elvek zavartalan érvényesülésének. A legtöbb kellemetlenséget itt is a fináncok okozták, akik közömbösen, sőt könyörtelenül hajtották be az adókat, hogy a mammutfizetésű bürokrácia annál jobban érezhesse magát. Nem voltak szívesen látottak a rendőrök sem, mert megismertették a hindukat a gyarmati pacifikáció jól bevált eszközeivel, a botbüntetéssel. És ezek megett az ellenszenves angolok mögött ott zordonkodott az állig fegyverkezett angol katona. Védekezésre gondolni sem lehetett, mert minden fegyvert elszedtek tőlük; védtelenek voltak a szó szoros értelmében — még a vadállatok támadásaival szemben is. Még a nemhivatalnok angol sem tudott rokonszenvet ébreszteni maga iránt, mert India életnedveiből táplálkozott és a szuronyok árnyékában sütkérezett. A kereskedők idegen áruval özönlötték el Indiát és a tönkrement kisiparosnak senki sem sietett segítségére. A bankárok pedig inkább az élet parazitáit támogatták és mindig szívesen segítettek, ha hindu érdekek letöréséről volt szó.

De nemcsak hivatalos minőségükben voltak ilyen ellenszenvesek az angolok a lakosság előtt, hanem mint magánemberek is. Zárkózottságuk és visszariasztó merevségük nem volt alkalmas arra, hogy szimpátiát ébresszen a bennszülöttekben és még a származásban és műveltségben egyenrangúak és európai diplomával visszatérők is vérig sértve

tértek ki minden további barátkozási kísérlet elől, mert tapasztalniok kellett, hogy a szolgálati és szolgálaton kívüli érintkezésben hiába törek-szenek őszinte közeledésre. Csak társalgási közhelyeket kaptak és kény-szeredett mosolyba burkolt hűvös tartozkodást észlelhettek India fehér urai részéről. Mert ha egyébként a nyugati kultúra hatása folytán a lelki közeledés feltételeiben nem is lett volna hiány, de vallási meg-győződéseikben, életfelfogásukban és különösen életmódjukban és élet-szabályaikban oly gyökeresen különböztek egymástól, hogy ezeket az ellentéteket csak a legmesszebbmenő jóakarattal hidalhatta volna át. És erre a jóakaratra inkább a hinduk mutattak hajlandóságot. A szegény és elgyötört tömegek csak az élet dédelgetettjeit látták bennük, jött-menteknek tekintették őket, akik a fegyverek védelme alatt a legmeg-alázkodóbb tiszteletet követelik önmaguk iránt és idegen isteneikkel és undort keltő életmódjukkal megbotránkoztatják őket. A klubok, szál-lodák és mulatóhelyek kiszolgáló személyzetének volt mit elmesélnie a kolóniákra szorult fehérek éjjeli életéről, mert ugyancsak bővelkedik olyan dolgokban, melyek méltán hívják ki a méltóságteljesebb és fegyvel-mezettebb életmódhoz szoktatott ázsiaiak felháborodását. Ezek a fehér urak végeredményében mégis csak India piócái voltak, könnyörtelen vámszedői a hindu életenergiáknak és a bennszülött szentnek érezte a haragot, melyet bölcs tanítók, a faj hűségesebb szolgálói tápláltak lelkében.

Ezek a bölcs tanítók a legszigorúbban bírálják az Európából be-áradó új szellemet és szónoklataikban és írásaikban figyelmeztetik népeiket arra, hogy az idegenekkel szemben való védekezés leghatáso-sabb módja a görcsös ragaszkodás a hindu élet tradícióihoz és sajátos-ságaihoz. Indiának nincs miért szégyenkeznie, ha Európával kell össze-hasonlítania magát, mert minden hibája dacára olyan érényekkel is ren-delkezik, melyekkel viszont Európa nem dicsekedhetik és ezeket az európai hibákat éppen ők, a befelé élésre és elmélyedésre különösen hajlamos indiaiak látják legtisztábban. A nemzeti érzést és a faji ön-tudatot ébresztik az európaiak előtt leborulni kész lelkekben, olyan idők-ben, mikor erre a legnagyobb szükség van. A leghasznosabb és politikai-lag is legjobban értékesíthető eszme-áramlat terjesztői ők és mestereik a század európai nagyságai, akik a nemzeti eszme és nemzeti állam fo-galmával nyitottak új korszakot a történelemben. Ennek az angol-elle-nes és Európa ellen tiltakozó iránynak legkiválóbb egyénisége *Bal Gan-dagar Tilak*, a nagy professzor, a hindu szellem felülmulthatatlan predi-kátora. Jellemző, hogy maratha vérből származik, mely India legharco-sabb és legszívósabb népét adta. A család ősei valaha urai voltak a maratha területeknek és a késő utód örökölte a tradíciókhoz való hűsé-ges ragaszkodást és hajlamot dacos szembefordulásra minden ellenség-gel szemben. A hagyománytisztelet a történelem és a jogtudomány ta-nulmányozására készíti, de univerzális hajlamai a nyelvtudományokhoz és a matematikához is elterelik. Ő teremti meg a Fergusson kollégiumot is és hosszú ideig működik együtt Gokháléval. Első hallgatói az iskola növendékei és az előadások keretében alkalma van arra, hogy az idősebb nemzedék angol-imádatával szemben igazi hindu szellemet tanítson és mély tiszteletet ébresszen az ifjú nemzedékben a jellegzetes hindu érté-

kek iránt. Elhivatottsága tudatában nem elégszik meg ezzel a szerény hallgatósággal, hanem arra törekszik, hogy gondolatait minden hindunak hozzáférhetővé tegye. Energiája és vállalkozó szelleme hozzásegíti ahhoz, hogy folyóiratokat alapítson és az ortodox hindu életfelfogásnak két olyan orgánumot bocsát rendelkezésére, mint a maratha nyelvű „Kesari“ és az angol „Mahratta“. Gondolatai a legélénkebb visszhangra találnak egész Indiában, még az angol uralom fényében sütkérező, jól ellátott hinduk között is. Az angol impériumban kérlelhetetlen ellenséget lát, mely másfélszáz esztendő alatt mérhetetlen károkat okozott Indiának. Nem fogy ki a vádából és szabad folyást enged gyűlöletének és utálatának. Hogy megállapításaiban nem mindig tárgyilagos és sokszor súlycsan vét a történelmi hűség ellen, nem lehet zokon venni tőle, mert egyfelől érthető és indokolt a haragja az ott lebzselő idegenekkel szemben, másfelől pedig támadás a célja az előző nemzedék felfogása ellen, mely abban a szörnyű tévhitben ringatta magát, hogy amit Angliától és az európai kultúrától kaptak, megéri az áldozatokat. Tilak megfordítja a tételt és azt mondja, hogy India nem is fejlődhetik komolyan és a multhoz való szerves hozzákapcsolódásban mindaddig, míg idegen uralom alatt áll és amíg az ország belső erőivel egy végső elemzésében ellenséges és a komoly anyagi és erkölcsi előhaladást egész őszintén nem is kívánó európai hatalom rendelkezik. Gokhále és társai hitelt adtak a kormánynyilatkozatok írott malasztjának és képesek voltak elhinni, hogy Anglia valaha atyai jóindulattal és gondossággal fog törődni India érdekeivel. Tilak tisztán látott és kellő értékére tudott leszállítani minden hamis hevületet, ami London agyafurt nyilatkozataiból kiáradott. Volt érzéke az indiai kérdés világpolitikai vonatkozásai iránt is és jól tudta, hogy a világbirodalom érdekei soha sem hozhatók összhangba India sajátos, belső érdekeivel. Ebből a végzetes ellentétből logikusan következett az a gondolat, hogy Indiának harcra kell készülnie Anglia ellen. És ha egyelőre nincs mód arra, hogy fegyverrel kezükben forduljanak szembe a hatalom idegen bitorlóival, annyit mindenesetre már most meg kell tenniük, hogy forradalmasítsák a lelkeket. Ezért van szükség arra, hogy a fiatalság nevelése hindu kezekbe kerüljön, mert csak hindu tud rajongó szeretetet ébreszteni hindu értékek iránt és csak hindu terelheti a fiatal nemzedék érdeklődését a szigorúan megbírált és elítélt Európáról Ázsia felé. A különben sokféleképp tagolt, de gazdaságilag és földrajzilag egységes Indiában új nacionalizmus van kialakulóban, mely szorgalmasan keresi a kapcsolatokat az Ébredő-Ázsia erőivel. Mert Ázsia újjászületés előtt áll és az európai hatalmak győzhetetlenségéről szóló mese mindinkább veszít hatásából, mióta Abessziniában és Mandzsuriában vereséget szenvedtek és mióta a világháború megmutatta Ázsiának Európa igazi arcát. Az erősödő új hindu nacionalizmus és áziatizmus mindinkább kiélezi az ellentéteket Európa és India között, és akik ehhez az irányhoz szegődtek, romantikus és misztikus rajongással keresik fel a multat, az ázsiai gondolkozás forrásait, melyeket az Európa-rajongók elhanyagoltak.

Ami pedig a földalatti hare technikáját illeti, nagyszerű mestereik akadtak az oroszokban, akik évtizedes tapasztalatok után pincékben,

erdőkben és a csendőrszuronyok tószomszédságában rakják le az Új-Oroszország alapjait. A hinduk is megtanulják a forradalmár-életet és titkos társaságaik nem egyszer ijesztenek rá az angolokra, akik eddig biztonságban érezték magukat a fegyverek védelme alatt. Az új szellem nemzeti öntudatot termel ki a hindu lelkekben és az angolok megdöbbenéssel állapítják meg, hogy akik eddig szemlesültve, félénk somfordálással tértek ki a találkozás elől, ma önérzetesen szembenéznek velük és ezekben a szemekben megvetés és harag villog. Véres összecsapásokban sincs hiány és az eddig büntetlenül garázdálkodó európaiak megismerkednek az indiai öklökkel is. A fanatizmus még Londonba is elmerészkedik és az angol áldozatok bizonyoságot tehetnek arról, hogy az indiai lelkekben gyökeres változások vannak folyamatban. Hogy Tilákot bebörtönözték, semmit sem használ, mert a munkát ezer és ezer Tilák, az új eszmeáramlat minden hűséges katonája folytatja tovább.

Az angol-barát lojalítás és a harcos nacionalizmus két véglete közt helyezkedik el India politikai öntudatra ébredő lakossága. A pártok összecsapása a nemzetgyűlésben történik meg, ahol az angol-barátok vannak többségben, mert a hatalom, a lojalis fejedelmek és a nagytőke segítségével élvezik. Tilák és pártja sokáig sikertelenül támad és csak 1906-ban, és akkor is csak átmenetileg győzedelmeskedik. Ez a nemzetgyűlés fogadja el a Tilák-féle programot, mely teljes autonómiát követel Indiának és megelégszik egyelőre a dominium-jelleggel. A következő években újból az angol-barát elemek kerekednek felül és Tilák csak a börtönből figyelheti az eseményeket. A koronázáskor, 1911-ben aránylagos nyugalom van Indiában és csak a föld alatt folyik tovább a nemzeti erők megszervezésének nagy munkája. Ilyenek az állapotok a világháború kitörésekor.